

TÜRKÜLERDE ALKIŞ VE KARGIŞ KULLANIMI

Begüm KURT¹

ÖZ

Türküler sahip oldukları ifade zenginliği dolayısıyla içeriğinde pek çok türü barındırabilirler. Ağıt, mani, ninni, bilmece, tekerleme vb. pek çok türle yakın bir ilişki içerisinde olan türkü metinleri değerlendirildiğinde, halkın ürettiği her edebi verimin kaynaşık bir yapı arz ettiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Türkülerde yer alan hazır söz kalıpları, ikilemeler, yinelemeler, klişe sözler, atasözü ve deyimler, sembol ve motifler dil ve üslubu etkileyen unsurlardandır. Duyguların söze ve ezgiye döküldüğü türkülerin anlatım gücü ve ifade zenginliğine katkı sağlayan bu anlatım kalıpları arasında belki de duyguların en net dışavurumunu sağlayan unsurların başında alkış ve kargışlar gelmektedir. Gelenek ve inanç çerçevesinde özel anlamlar barındıran anlatım kalıplarından alkış ve kargışların, etki alanlarının değerlendirilerek, söze kattıkları destek ve anlamsal gücü saptamak gerekliliğinden yola çıkarak hazırlanan bu çalışmada belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. “Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi” üzerinden doküman incelemesi yapılmış, elde edilen türkü metinlerinden hareketle alkış ve kargışların kullanım yerleri, amaçları ve sıklığını açığa çıkarmak amaçlanmıştır. Türkü metinlerinin işlevselliğinin ortaya çıkarılmasında alkış ve kargışların kullanım durumlarını çözümlenmek önemlidir. Böylelikle türkülerin anlam dünyası açığa çıkarılarak, türkü sözleriyle ifade edilenler daha iyi yorumlanabilir, dolayısıyla türkülerin yaratıcısı olan topluma ve kültürüne dair daha doğru çözümlenmeler yapılabilir.

Anahtar Kelimeler: Sözlü Kültür, İşlev, Türkü, Alkış, Kargış

THE USE OF PRAYER AND DAMNATION IN FOLK SONGS

ABSTRACT

Due to the richness of the expression they have folk songs can accommodate many types in their content. Lament, mania, lullaby, riddle, nursery rhyme et al. considering the folk song texts that are closely related to many genres, it is possible to reach the conclusion that every literary output produced by the people has a cohesive structure. In this study, the documentary screening method was used in order to determine the support and semantic power of the prayers and bedduas from the narrative patterns that have special meanings within the framework of tradition and belief by evaluating their domains. The document was examined through an anthology of oral works of Turkish Folk Music and it was aimed to reveal the usage places, aims and frequency of applause and crows based on the resulting folk song texts. It is important to analyze the situations of prayers and beddualar use in revealing the functionality of folk song texts. In this way, the meaning world of folk songs can be revealed and the words expressed in folk songs can be interpreted better, so more accurate analysis of the society and culture of the originator of folk songs can be made.

Keywords: Oral Culture, Function, Folk Song, Prayer, Curse

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, begumkurt@cag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4509-5125
Received/Geliş: 06/07/2019 Accepted/Kabul: 07/02/2020, Conceptual Article/Kavramsal Makale
Cite as/Alıntı: Kurt, B. (2020), “Türkülerde Alkış ve Kargış Kullanımı”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 1, s.189-199.

Giriş

Türk halk edebiyatı ürünleri içerisinde, çeşitli duygu durumlarının anlatımında, sözü güçlü kılmak ve etkisini artırmak amacıyla sıklıkla kullanılan ifade kalıpları arasında yer alan alkış ve kara alkış/kargışlar etkili birer iletişim aracıdır. Alkış ve kargışlar inanç yapısını, öz niteliksel ve niceliksel yargıları, psikolojik vaziyeti yansıtan, hayırlı ya da hayırsız olanın istendiği dilek cümleleridir. Bu bağlamda halkın inanç, düşünce ve duygu dünyasını yansıtmaları bakımından önemli ürünlerdir. Duygusunu, düşüncesini, niyetini, isteğini, özünü ve sözünü türkü verimlerinden hareketle olabildiğince açık yürekli ve özgür bir biçimde dile getirmiş olan topluluğun iç dünyası, alkış ve kargışlarla daha güçlü iletilmektedir. Alkış ve kargışlar nefret, öfke, acıma, şefkat, arzu, ümit, minnet, şükran, üzüntü vb. gibi oldukça farklı ve fazlaca duyguya tepke olabilir.

Alkış ve kargışlar türkülerde dil ve üslubu biçimlendiren bir etkiye sahiptir. Türkü metinlerinde yer alan diğer anlatım kalıplarından farklı olarak anlam karşılıkları son derece nettir. Anlatılmak istenen olay, ifade edilmek istenen duygu, dinleyen tarafından salt anlaşılır. İnsanlar baş edemedikleri, engel olmak istedikleri olaylara, durumlara ya da kişilere karşı olumsuz duygularını kargışlarla; gerçekleşmesini arzuladıklarını, sahip olmak istediklerini, minnet ve koruma isteği duyduklarını, sakındıklarını da alkışlarla açık ve etkili bir biçimde dile getirmişlerdir.

Alkış ve kargışlar üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bununla birlikte türkülerde alkış ve kargışların kullanım durumları ve işlevleri konusu üzerinde pek fazla durulmamıştır. Bu tespitten yola çıkarak Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi üzerinden doküman incelemesi yapılmış, taranan türkü metinlerinde alkış ve kargışların ne şekilde ve hangi sıklıkla kullanıldığı ile bunların ifadeye olan etkisi incelenmiştir. Metin odaklı bu çalışmada yaklaşık 500 türkü metni irdelenmiştir. Türkü metinlerinin işlevselliğinin ortaya çıkarılmasında alkış ve kargışların kullanım durumlarını çözümlenmek önemlidir. Bu bağlamda türkülerin anlam dünyasının açığa çıkarılmasıyla türkü sözleri aracılığıyla ifade edilenler daha iyi yorumlanabilir, dolayısıyla türkülerin yaratıcısı olan topluma ve kültürüne dair daha doğru çözümlenmeler yapılabilir.

Türk Halk Kültüründe ve Halk Edebiyatında Alkış ve Kargış

Toplumun bir parçası olan insan, beşeri ilişkilerinde yaşadıklarının tezahürünü alkış-kargış ya da hayırdüa-beddua dediğimiz birtakım biçimsel özelliklere sahip durum sözleriyle ifade etmektedir. Türk halk yaşamının, kültürünün ifade bulduğu her anında, olayında ve ortaya çıkarılan ürünlerinde kargışlara ve daha çok da alkışlara rastlamak mümkündür. Dolayısıyla Türk halk edebiyatının hemen hemen her ürününde alkış ve kargışlarla karşılaşılabilir.

Dilin kendi bünyesinde iyi, güzel, çirkin vb. pek çok konuyu barındıran yapılar ve kavramlar vardır. Bu yapılar ne kadar çok ise dil de o kadar işlek demektir. İnsanlar günlük hayatta birbirlerine hep güzel şeyler söylemezler. Öyle zamanlar gelir ki, insanların birbirlerine söylediği kötü ve acımasız sözler, hayatın güzelliği içerisinde kaybolup gider. Çaresiz olan, acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak, teskin olmak gayesiyle söylediği, kötü düşünce ve dilekleri kapsayan, söze orijinallik veren, ifadeyi güçlendiren kalıplaşmış sözlere beddua diyebiliriz (Şenel, 2009, s. 2142).

Alkışlar ise Türk halk edebiyatının bugün için sınırları oldukça daralmış, belirli bir kontekst içinde kullanılan ve daha ziyade nezaket ifade eden türlerinden biridir.

Alkışlar, atasözleri ve deyimler gibi, insanların konuşmalarında, özellikle ifade bulmakta güçlük çektikleri anlarda kullandıkları kalıp sözlerdendir. Bu tür sözler, tıpkı alışkanlıklar gibi kalıp ifade özelliği gösterirler. Konuşmaya canlılık katan, duyguların ifadesini güçlendiren alkışlar, bu yönleriyle dilin de ilgi alanına girerler. Bu sözlerde toplumun maddî ve manevî kültürünü, inançlarını, değer yargılarını görürüz (Duymaz, 2000, s. 15).

Alkışlar ve kargışlar edebi ürünler içerisinde yoğunlaştırılmış yapıya sahip türlerdendir. Kültürel pek çok olay ve olguyu bünyesinde barındırabilir. Dilek ve isteklerin sanatsal formlara dönüştürülerek ifade bulduğu bu kalıp cümleler maddî ve manevî varlığın taşınması ve gelişmesinde sıkça kullanılma özelliği ile önemli bir fonksiyon yüklenmiştir.

Alkışlar; halkın mitolojisini, günlük hayatını, iyilik ve kötülük hakkındaki duygu ve düşüncelerini, güzellik ve çirkinlik anlayışlarını, hastalık ve hastalık sebepleri ile bunların tedavi yöntemlerini, doğa-insan ilişkilerini, gök, yer, atalar kültü gibi halk bilgisinin çeşitli yönlerini dua ve dilekleri vasıtası ile yansıtılmalarından oluşan ve bazen doğal halleri korunarak bazen de yeni kültür unsurları ile özdeşleşerek gelecek kuşaklara aktarılan kültür öğeleridir (Kapağan, 2014, s. 801).

Dualar, teslimiyeti, inanmışlığı ve bir ümidi ifade ederler. Dua edilen bu kalıplaşmış güzel sözlerle kutlanır ve hakkında iyi dileklerde bulunulur. Beddua veya eski Türkçe'deki söyleyişle "kargış"larsa, çaresiz olan, acı çeken ve bir kötülüğü maruz kalan bir insanın bunları yapanın cezalandırılmasını istemek ve bu yolla intikamını almak ve adaleti sağlamak amacıyla söylediği, kötü dilek ve düşünceleri ihtiva eden kalıplaşmış sözlerdir. Bedduanın birebir sözlük karşılığı "kötü-dua"dır. Türkiye Türkçesinin ağızlarında "beddua" karşılığı olarak "ilenç, inkisar, kargış ve lanet" gibi sözcükler de kullanılır. Beddualar ve duaların kökeninde belirli durumlara has olarak söylenen kalıplaşmış sözün sihirli bir gücü olduğu ve bu sözlerini söylenilip tekrarlanmasının kutsal güç veya güçleri harekete geçireceği inancı yatar (Çobanoğlu ve Çobanoğlu, 2015, s. 1)

Alkış ve kargışlar, edebî bir tür olarak yıllarca insan toplulukları arasında "mutluluk ve mutsuzluğun dışı vurumu olarak" yerini almıştır. Bazı insanlar, fitratı gereği alkışa muhatap olunca sevinip, mutlu olurken; bazıları da bu güzel sözlerden mahrum olmalarından hatta kargışa muhatap olmalarından dolayı üzülmüştür. Alkış ve kargışlar, sosyal toplumlarda genellikle maddî açıdan fakir ve fizikî yönden de zayıf insanların başvurduğu bir yöntemdir. Konularını insan hayatı, kişilerin değer yargısı ve toplumun maddî-manevî kültürünü içinde barındırdığı özlü sözlerden alan alkış ve kargışlar, zamana-zemine göre değişik şekiller almış, yeni tarzlara bürünmüştür. Hikâye, destan, şiir, türkü ve ağıt gibi edebî türlerin, alkış ve kargışlarla dolu olması, bunların zaman zaman toplumun bir savunma ve zaman zaman da mutluluğu ifade etme aracı olduğunu göstermiştir (Sevinçli, 2015, s. 97).

Gerek dualar gerekse beddualar, söylendiği andaki duyguları ifade etmesi, o andaki ruh halini yansıtması bakımından önem taşırlar, ancak söyleniş sebepleri çeşitlidir. Bunların türü, insanın karakteristik yapısına, zamana, çevreye, şarta ve olaya göre değişir. Bu sebepleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Aile ve toplum tarafından hoş karşılanmayan yüz kızartıcı bir hareket üzerine söylenmiş beddualar,
2. Günlük olaylar üzerine kişilerin birbirlerine söylediği beddualar,
3. Haksızlık, baskı ve zulüm karşısında söylenen beddualar,

4. Milli hislenişlerle söylenen beddualar,
5. Aşkın karşılıksız kalması üzerine sevgiliye söylenen beddualar,
6. Gurbet acısıyla söylenen beddualar.

Halk, genellikle bilinen beddualar kullanır. Fakat çevrenin durumu, olayın önemi ve kişinin psikolojik yapısı ile yeni beddualar ortaya çıkabilir (Kaya, 1997, s. 114-115). Dua ve beddualar, söylenişleri gereği plânsızca, doğaçlama olarak ortaya çıkarlar ve insanların içinde buldukları duygu durumundan etkilenirler. Ortaya çıkan alkışlar ve kargışlar, onları kullanan insanların mizacından, kelime kullanım kapasitesinden izler taşırlar. Özlü ve kalıplaşmış sözler olduklarından belleklerde uzun süre yaşayabilirler (Shadkam ve Demren, 2017, s. 184).

Ruhani, ilahi, mistik, ahlaki, etik, fikri ve maddi boyutu ile Türk halk kültüründe pek çok uygulamanın ve sözlü pek çok ürünün içerisinde müstakil olarak alkış ve kargış kullanılmakta, canlılığı ve sıklıkla kullanılması itibarıyla de kuvvetli bir ifade aracı olarak yeni kullanımlara açık bir yapı arz etmektedir.

Zengin bir halk edebiyatı vücuda getirmiş olan Türk milletinin, zaman zaman değişmeler göstererek, geçmişten günümüze kadar taşıdığı çeşitli konu ve temalarda binlerce alkış ve kargışı mevcuttur. Bu alkış ve kargışlar içinde, Türk insanının mayasında olan, karakterine şekil veren yüceltilmiş değerlerin ve erdemli davranışların belirtildiği, vurgulandığı ve gelecek nesillere öğretmek amacıyla ortaya konduğu hikmetli sözler önemli bir yer tutar. Alkış ve kargışlarda onu meydana getiren kadim insanların yaşadığı asırların sosyal tarihinden izler bulunur. İnsanlar bunlar vasıtasıyla dünya görüşlerini olgunlaştırmışlardır (Bars, 2014, s. 202).

Türkülerde Alkış ve Kargış Kullanımı

Edebî metinler; oluşturuldukları dönem, coğrafya ve kültürle birlikte hacim, biçim ve içerik gibi birtakım ölçütler de göz önünde bulundurularak dâhil oldukları genel gruplara ve bu gruplar içinde de çeşitli türlere ayrılırlar. Bu bakımdan her edebî türün, diğerlerinden ayrılmasını sağlayan belirleyici özellikleri vardır. Bununla birlikte bir edebî metnin bünyesine, diğer türlerdeki metinlerden izler yansıyabilir; bir metnin tamamı, bazı bölümleri ya da motifleri aktarılabilir ve böylece edebî türler arasında bir geçişkenlik de sağlanabilir. Edebî türler, “edebiyat” bütününe meydana getiren parçalar durumunda oldukları için söz konusu geçişkenlik gayet doğal bir süreçtir ve bu durum Türk edebiyatı dairesindeki halk edebiyatı ürünleri için de geçerlidir (Çevik, 2015: 2).

Milli kültüre ait unsurları taşıyan, en zengin edebi yaratmaların başında gelen ve sahip oldukları ifade zenginliğiyle pek çok türü barındırabilen komplike bir tür olan; içeriğinde ya da kurulumunda ağıt, mani, ninni, bilmece, tekerleme vd. pek çok türle yakın bir ilişki içerisinde olan türkü metinleri değerlendirildiğinde halkın ürettiği her edebi verimin kaynaşık bir yapı arz ettiği sonucuna ulaşmak mümkündür.

Türküler, söz varlıkları itibarıyla pek çok kalıp söz içermektedir. Türkülerde yer alan hazır söz kalıpları, ikilemeler, yinelemeler, klişe sözler, atasözü ve deyimler, sembol ve motifler dil ve üslubu etkileyen araçlardır. Duyguların geleneksel söz ve ezgiyle sanatsal bir yaratıma kavuştuğu türkülerin anlatım gücü ve ifade zenginliğine katkı sağlayan bu araçlar arasında belki de duyguların en net dışavurumunu sağlayan unsurların başında alkış ve kargışlar gelmektedir.

Türkülerde Kullanılan Alkış ve Kargışların Tasnifi

İncelenen türkü metinlerinde kullanımı tespit edilen alkışlar; kutsama, kutlama, temenni, bağışlanma, minnet, pişmanlık ve yoğun sevgi duygusuyla söylenmiştir. Bu yargıdan yola çıkarak incelemeye tabi tutulan 500 civarında türkü metni içerisinde yer alan alkışlar söylenme amaçlarına göre şu şekilde değerlendirilmiştir:

a. Kutsama/kutlama amacıyla söylenen alkışlar: Bir kişiyi, olayı ya da varlığı kutlu kılmak; varlığına varlık, mutluluğuna mutluluk eklenmesi dilekleriyle söylenen ve bunun için çoğunlukla Tanrıyı aracı kılan alkışlar türkü metinlerinde aşağıdaki ifadelerle örnek bulmuştur:

- Askerin milletin bayrağınla çok yaşa (THMSEA, C2, 2006, s. 469).
- Ay oğlan a gardaş gınan gutlu olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 459).
- Git güle güle gelin olasin (THMSEA, C2, 2006, s. 455).
- Güveyin toyu mübarek olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 608).
- Haktan yardım olsun sana (THMSEA, C1, 2006, s. 178).
- Hoş gelişler ola (THMSEA, C2, 2006, s. 469)
- Höyüklünün edirafı köşk olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 470)
- İşini gücünü Mevlam gayıra (THMSEA, C2, 2006, s. 447).
- Mübarek olsun a kirve yengi de güveyi (THMSEA, C1, 2006, s. 392).
- Nur yağsın mezarına (THMSEA, C1, 2006, s. 127).
- Ol Resul Allah'ın sadık yaranı (THMSEA, C1, 2006, s. 45).
- Oy gelin kınan kutlu ola (THMSEA, C2, 2006, s. 635)
- Ömrü çok olsun (THMSEA, C1, 2006, s. 126).
- Şen olsun bizlerin sohbet hanesi (THMSEA, C1, 2006, s. 6).
- Vatan millet sağ olsun (THMSEA, C1, 2006, s. 30).
- Yiğidi doğuran ana ömrü uzun var olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 776).

b. Yoğun sevgi duygusu ve sevilen kişiyi kötülüklerden koruma amacıyla söylenen alkışlar: Bu türden alkışlar daha çok evlat, kardeş ve sevgili için kişinin yetersizlik ihtimaline karşı söylenmiştir. Değer verilen kimselere gösterilen özenin ifadesi olan bu türden alkışlar türkü sözlerinde aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

- Bacın sana kurban olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 666).
- Beş günüm sana feda, on gün ömrüm varısa (THMSEA, C2, 2006, s. 598).
- Bu canım gurban olsun Köyün Fadime'sine (THMSEA, C2, 2006, s. 457).
- Canım gurban olsun yanıma yatana (THMSEA, C2, 2006, s. 473)
- Canım kurban olsun candan sevenlerime (THMSEA, C2, 2006, s. 552).
- Cesuleyim/kesileyim sevdiğüm o gözlere gaşlara (THMSEA, C1, 2006, s. 17).
- Dön gel gadaların alayım kız (THMSEA, C2, 2006, s. 676).
- Eminemin yoluna canlar verip öleydim (THMSEA, C1, 2006, s. 16).
- Gadaların alayım Şaban'ım (THMSEA, C2, 2006, s. 505).
- Gulun kölen olayım civanım(THMSEA, C2, 2006, s. 505).
- Gurban olam beşikte yatan guzuya (THMSEA, C2, 2006, s. 463).
- Hak saklasın seni nazardan (THMSEA, C1, 2006, s. 151).
- Oğlan kurbanın olam/kapında kölen olam (THMSEA, C1, 2006, s. 14).
- Sağ olsun gardaş (THMSEA, C1, 2006, s. 144).
- Sağ olsun yiğidin seri (THMSEA, C2, 2006, s. 451).
- Tanrım bir bulut gönder yarım gölge ola (THMSEA, C2, 2006, s. 469).
- Yağma yağmur esme rüzgâr yolda yolcum var benim (THMSEA, C1, 2006, s. 10).

-Yiğidim yiğit olsun ağzın şeker bal olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 776).

c. Övgü amacıyla söylenen alkışlar: Sevgiyi ifade etmenin bir yolu sevilen kişinin niteliklerine övgüde bulunmaktır. Her yönüyle sevmeye layık bulunan kimseler ve onların beğenilen nitelikleri için canını dahi feda etmeye hazır olan duacılar türkü sözlerinde şu şekilde ifade edilmiştir:

- Gaşlarına gurban olam (THMSEA, C2, 2006, s. 447).
- Gelin gurban olam datlı dillerine (THMSEA, C2, 2006, s. 794).
- Gelin gurban oluyum gaşyım garasına (THMSEA, C2, 2006, s. 610).
- Gelin gurban oluyum saçyım tellerine (THMSEA, C2, 2006, s. 610).
- Gurban olam boyuna (THMSEA, C2, 2006, s. 458).
- Gurbanım dillerine (THMSEA, C2, 2006, s. 473).
- Kurban olam güzel gel suyun doldur (THMSEA, C1, 2006, s. 40).
- Kurban olam kalem tutan ellere (THMSEA, C2, 2006, s. 569).
- Kurban olam kanatsız avluya (THMSEA, C2, 2006, s. 454).
- Kurban olam toprağına taşına (THMSEA, C2, 2006, s. 512).
- Kurban olayım yârim bastığın topraklara (THMSEA, C2, 2006, s. 453).
- Kurbanam dudu diline (THMSEA, C1, 2006, s. 29).
- O incecik bellere ha bu uşak dolansın (THMSEA, C1, 2006, s. 9).
- Sinsilem kurban olsun oğlan senin yoluna (THMSEA, C2, 2006, s. 608).
- Varım yoğum yar için esin içsin sağ olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 799).
- Yâre gurban olayım (THMSEA, C1, 2006, s. 17).
- Yârime gurban olsun mahlede girmi kızlar (THMSEA, C2, 2006, s. 442).

d. Bağışlanma isteğiyle söylenen alkışlar: İnanılan ilahi güçten, işlenen günah ve suçların affı beklentisi ve bağışlayıcılığının yardımıyla gazabından kurtulmak için söylenen alkışlar şu şekildedir:

- Affeyle yarabbi çoğ oldu suçum (THMSEA, C2, 2006, s. 457).
- İlahi yandırma nara (THMSEA, C2, 2006, s. 480).
- Kabul eyle tövbe kıldım (THMSEA, C2, 2006, s. 480).
- Yandım Allah yandım yandırma beni (THMSEA, C2, 2006, s. 473).
- Yaradanım merhamet et kuluna (THMSEA, C2, 2006, s. 471).

e. Geleceğe dönük temenni içeren alkışlar: Alkışlar içerisinde en kalabalık grubu geleceğe dönük temenni içerikli sözlerle kurulmuş alkışlar oluşturmaktadır. Bu durum insanoğlunun geleceği kendi faydasına yönlendirme isteğinin ve ihtiyacının bir göstergesidir ve türkülerde şu şekilde ifade edilmiştir:

- Adıyaman eline yuva kurasın (THMSEA, C2, 2006, s. 455).
- Allah düşürsün seni benim kollarıma (THMSEA, C2, 2006, s. 513).
- Allah tükenmez ömürler versin (THMSEA, C1, 2006, s. 138).
- Amin den gardaşlar bize de gelsin (THMSEA, C2, 2006, s. 459).
- Bahtlı kız başına sevdiğine verseler (THMSEA, C2, 2006, s. 450).
- Ben olaydım ardından uşak (THMSEA, C2, 2006, s. 677).
- Ben olayım sürünüzün çobanı (THMSEA, C2, 2006, s. 458).
- Ben ölürsem ahbaplarım sağolsun (THMSEA, C2, 2006, s. 786).
- Beni yâre kavuştun Hüda canımı almadan (THMSEA, C1, 2006, s. 10).
- Benim olursun inşallah (THMSEA, C1, 2006, s. 183).
- Bütün çiftler kavuştun kalmasın bir taneler (THMSEA, C1, 2006, s. 22).
- Cepler doli yağolsun (THMSEA, C1, 2006, s. 144).

- Darısı gardaşın başına ola (THMSEA, C2, 2006, s. 451).
- Efendim afiyet olsun yar malım (THMSEA, C1, 2006, s. 48).
- Eloğlu yanında dilin tatlı olsun ((THMSEA, C1, 2006, s. 392).
- Evde dirliğin datlı olsun nenni (THMSEA, C1, 2006, s. 392).
- Gız yanında ölmezsem goymasınlar toprağa (THMSEA, C1, 2006, s. 5).
- Gurban olam Mehmet Bey Mahmut Bey'i tez gönder (THMSEA, C1, 2006, s. 8).
- Hak nasib eylese görsem yüzünü (THMSEA, C1, 2006, s. 49).
- Hangi yoldan gelirsen o yola kurban olam (THMSEA, C2, 2006, s. 498).
- Havuzun başına taş ben olayım (THMSEA, C2, 2006, s. 456).
- Herkes sevdiğini belalim alsın yürüsün (THMSEA, C2, 2006, s. 688).
- İkimizi bir sarsınlar zincire (THMSEA, C1, 2006, s. 59).
- İlengerde tuz olsam, evde büyük kız olsam, yar kapıdan geçende evde yalnız olsam (THMSEA, C2, 2006, s. 481).
- İlik düğme olayım o yârin kollarına (THMSEA, C1, 2006, s. 20).
- İnce bel üstüne olayım kemer (THMSEA, C2, 2006, s. 488)
- İpek olsam sarılsam yârimin eteğine (THMSEA, C1, 2006, s. 55).
- İnşallah bize gider (THMSEA, C2, 2006, s. 673).
- İnşallah kavuşuruz hacılar bayramında (THMSEA, C2, 2006, s. 503).
- Kadir Mevlam beni yâre kavuştur (THMSEA, C1, 2006, s. 47).
- Kadir Mevlam senden bir yar isterem ölenecek bana yar ola (THMSEA, C1, 2006, s. 144).
- Kahve olsam dolaplarda kavrulsam (THMSEA, C1, 2006, s. 30).
- Kara göz üstüne kaş ben olayım (THMSEA, C2, 2006, s. 456).
- Keklik olsam yuva yapsam ben de bağlere (THMSEA, C2, 2006, s. 542).
- Kemer olsam yar beline dolansam (THMSEA, C1, 2006, s. 30).
- Kemer olup sarılsam yârin beline (THMSEA, C2, 2006, s. 459).
- Kapında kölen olam (THMSEA, C2, 2006, s. 531).
- Kapınızda kul olam (THMSEA, C2, 2006, s. 488).
- Koyun olsam yayılsam yârimin ardı sıra (THMSEA, C2, 2006, s. 53-473).
- Kötüye kul eyleme (THMSEA, C2, 2006, s. 527).
- Mevlam kavuştur bizi (THMSEA, C1, 2006, s. 82).
- Mevlam sabırlar versin (THMSEA, C2, 2006, s. 801).
- Mevlam sabırlar versin gizli sevda çekene (THMSEA, C2, 2006, s. 794).
- Mevlam sabırlar versin hasiretlik çekene (THMSEA, C2, 2006, s. 515)
- Mevlam yardım eylesin sevdalı kullarına (THMSEA, C2, 2006, s. 513).
- Mevlam sabırlar versin sevdiğim ikimize (THMSEA, C1, 2006, s. 17).
- Namım kalsın şu yerlerde (THMSEA, C1, 2006, s. 12).
- Ne dostum ne düşmanım olmasın benim tekim (THMSEA, C1, 2006, s. 5).
- Nolur Allah nolur bir oğlan göster (THMSEA, C1, 2006, s. 7).
- Öldürürsen sen öldür kötüye kul eyleme (THMSEA, C1, 2006, s. 10).
- Ölüm ver Allah'ım ayrılık verme (THMSEA, C1, 2006, s. 46).
- Sağlık olsun gelin hanım dedi (THMSEA, C2, 2006, s. 744).
- Sen bir bahçıvan ol ben de gül olam (THMSEA, C2, 2006, s. 488).
- Seni bana kismet etsin yaradan (THMSEA, C2, 2006, s. 444).
- Sevdalık çekenleri gayır Allahım (THMSEA, C1, 2006, s. 23).

- Sevdalık çekenleri sen gayır yaradanım (THMSEA, C1, 2006, s. 167).
- Tanrıdan tek dileğim, Mevlam şu taşa bir can ver (THMSEA, C1, 2006, s. 16).
- Toz duman olsam dağ başında savrulsam (THMSEA, C1, 2006, s. 30).
- Üstüne binenler sürsün demini (THMSEA, C1, 2006, s. 30).
- Yalnız gezene eş ben olayım (THMSEA, C2, 2006, s. 456).
- Yaradan bana gan teri şerbet et de ver beri (THMSEA, C2, 2006, s. 535)
- Yârim çiçek olsa arı ben olsam (THMSEA, C2, 2006, s. 542)
- Yeşil kemer olsam yârin belinde (THMSEA, C2, 2006, s. 796)
- Yeşil ördek olsam yârin gölünde (THMSEA, C2, 2006, s. 796)
- Yılan olsam sarılsam kızların topuğundan (THMSEA, C2, 2006, s. 515)
- Yüksekten götürün benim salımı, düşmanlarım görmesin akan kanımı (THMSEA, C1, 2006, s. 6).

Bu alkışların dışında minnet içeren “Çok şükürler Allah’a (THMSEA, C1, 2006, s. 14)” ve pişmanlık içeren “Olaydım Abdi Çoban düşeydim ardı sıra” (THMSEA, C2, 2006, s. 475) şeklindeki kullanımlarıyla birer alkış daha tespit edilmiştir.

Türkülerde Kargış Kullanımı

a. Hastalık-ölüm içerikli kargışlar: Türkü sözlerinde geçen kargışlarda sevgiliyle kavuşmaya engel olan anne-babaya, başkasına gönül vermesi durumunda sevgiliye, sevgiliyle arayı bozanlara, düşmanlara, feleğe ve elbiseyi dar diken terziye ölüm ve hastalık gelmesi isteğiyle kargışlar söylenmektedir. Bu türden kargışlar içerisinde kahr duygusuyla kişinin bizzat kendisine yönelttiği kötü dilekler de yer almaktadır.

- A guryeci yazı yazan ellerin kırılınsın (THMSEA, C2, 2006, s. 677).
- Alim ölsün diyenler kendi gitsin mezara (THMSEA, C1, 2006, s. 31).
- Anan baban kör ola (THMSEA, C2, 2006, s. 534).
- Başına koysun karalar bağlasın (THMSEA, C2, 2006, s. 452).
- Ben de olaydım hasta (THMSEA, C2, 2006, s. 470).
- Ben ölürsem gayıp olsun mezarım (THMSEA, C2, 2006, s. 452).
- Benden başka seversen kalkmaz döşeklerde yat (THMSEA, C1, 2006, s. 15-59).
- Beni dosttan ayıran canı çıksın cefayla (THMSEA, C2, 2006, s. 512).
- Beni yardım ayıran kurusun yaprak gibi (THMSEA, C2, 2006, s. 475).
- Cennet yüzü görmesin aramızı bozanlar (THMSEA, C2, 2006, s. 691).
- Ay dolansın gün dursun (THMSEA, C2, 2006, s. 483).
- Aynalı mezerime daş olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 470)
- Çırpınıp kanlarım aksın (THMSEA, C1, 2006, s. 41).
- Derdinden ölem yârim (THMSEA, C2, 2006, s. 469).
- Düşman gözün kör olsun (THMSEA, C1, 2006, s. 82).
- Gırılınsın gollarım gopsun bileğim (THMSEA, C1, 2006, s. 25).
- Gırılınsın gollarım saramıyom (THMSEA, C1, 2006, s. 13).
- İlahi kayınbaba ömrün tükene (THMSEA, C2, 2006, s. 666).
- İncecik boyları nenen koysun toprağa (THMSEA, C2, 2006, s. 699).
- Kör olası anan vermedi beni dengi dengine (THMSEA, C2, 2006, s. 789).
- Kör olası zalim felek (THMSEA, C2, 2006, s. 646).
- Kör olasan eminem (THMSEA, C2, 2006, s. 552).
- Terzi elin kırılınsın dar geliyor düğmeler (THMSEA, C1, 2006, s. 53).

-Yanıp yanıp kül olam (THMSEA, C2, 2006, s. 488).

b. Kaza, bela, dert içerikli kargışlar: Çekilen minnetler dolayısıyla içi yanan kişi kendini derde uğratanların başına da kaza, bela ve dert gelmesi isteğiyle kargış söylemiştir. Bu türden kargışlar türkü metinlerinde şu şekilde yer almıştır:

- Al alma dört olaydı yiyene dert olaydı (THMSEA, C1, 2006, s. 22).
- Ben sarmadım saran kollar murad almasın (THMSEA, C1, 2006, s. 27).
- Ben yandım o da yansın (THMSEA, C2, 2006, s. 445).
- Alıcem diye kandırdı Allah'ından bulası (THMSEA, C1, 2006, s. 27).
- Allah'ından bulası (THMSEA, C2, 2006, s. 677).
- Beni verenlerin vebal boynuna (THMSEA, C2, 2006, s. 495).
- Dilerim Allahtan sızlasın için (THMSEA, C2, 2006, s. 714).
- Felek evin yıkıla (THMSEA, C2, 2006, s. 501).
- Felek gözün kör olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 502).
- Gönlüm gamlarla dola (THMSEA, C2, 2006, s. 461).
- Hey dininden bulası (THMSEA, C2, 2006, s. 490).
- Maırsalarda çürüsün (THMSEA, C1, 2006, s. 370).
- Mevlam bağışlamasın (THMSEA, C2, 2006, s. 635).
- Mevlam gelsin hakkından (THMSEA, C2, 2006, s. 447).
- Murad alıp gülmesin beni yârimden eden (THMSEA, C2, 2006, s. 690).
- Namerd olsun seni döğen (THMSEA, C2, 2006, s. 508).
- Senden başka seversem kes dilim lal eyle (THMSEA, C2, 2006, s. 500).
- Şimden sonra haram olsun şu yerler bana (THMSEA, C2, 2006, s. 477).
- Tabiatım kurusun (THMSEA, C2, 2006, s. 720).
- Yıkılası gurbete (THMSEA, C2, 2006, s. 704).
- Yıkılsın dünyanın pembe irengi (THMSEA, C2, 2006, s. 457).
- Yiğitlerin beli bana bükülsün (THMSEA, C2, 2006, s. 694).

c. Zarar ve ziyan içerikli kargışlar: Kişi, yer, nesne ve bitkilere yönelen zarar-ziyan içerikli kargışlar türkü metinlerinde şu şekilde yer almıştır:

- Baldız evin yıkılsın (THMSEA, C2, 2006, s. 479).
- Desti kulpun kırılısın (THMSEA, C1, 2006, s. 11).
- Oy Elevit ander kalsun taşların (THMSEA, C2, 2006, s. 463).
- Sabahın seherinde suların kurusun (THMSEA, C2, 2006, s. 677).
- Servi kavak uzun kavak dalın malın kurusun (THMSEA, C2, 2006, s. 688).
- Sinanoğlu gulelerin yıkılsın (THMSEA, C2, 2006, s. 694).
- Tevek gözün kör olsun (THMSEA, C2, 2006, s. 691).
- Viran kalsın meyhaneler (THMSEA, C2, 2006, s. 797).
- Yeşil meşil yaprakların suda muda çözülsün (THMSEA, C2, 2006, s. 688).
- Yıkılsaydı/yıkılsın meyhaneler (THMSEA, C2, 2006, s. 53-797).
- Yıkılsın Urfa kapı beni yardan ettiler (THMSEA, C2, 2006, s. 449).

Sonuç

Geçmişten günümüze zenginleşerek seyir göstermiş, geniş bir kullanım alanına sahip olmuş alkış ve kargışlar, toplumun geneline ya da özeline hitaben söylenen vurgulu dilek cümleleridir. Çeşitli yaşanmışlıklar ve bunlara ait duygu yoğunluğu ile Tanrıyla iletişim kurmak isteyen insan, alkış ve kargışlarla sesini duyurmak ister. Çünkü baş edemeyeceği

sorunlardan kurtulmak için her şeyin üstünde olduğunu düşündüğü o varlığın yardımına ihtiyacı vardır. Duaların bu şekilde ilahi yaratıcıya ve adaletine duyulan güven ifadesi olarak olumsuzluklardan korunma ve ıstıraplara dayanma gücü sağladığı düşünülebilir.

Türküler gibi alkış ve kargışlar da sebepsiz söylenmemiştir. Türk insanı ezgi ve sözün birleşimi ile en kesif ve güçlü ifade araçlarından biri olan türkülerle yaşadığı mutlu anlarda ya da geçirdiği zor zamanlarda ihtiyaç ve isteklerine bağlı olarak aciziyetini ifade edebileceği yardımına ve iznine muhtaç olduğu Tanrıyı aracı kılar. En kutsal ve yüce sayılan varlık ile kusur ya da bir müşkülün içine düşmüş insan arasındaki iletişimin Tanrıyı yönlendirme isteğinin bir ifadesidir. Dolayısıyla aslında Tanrıya olan bağlılığın ve bağımlılığın da göstergesidir.

Baş edilemeyen durumlara, insanlara karşı Tanrıdan öfkesini isteyerek zalimliğin, zulmün, kötünün, ıslahını sağlamak amaçlanır. Kin, nefret ve düşmanlık duygularıyla edilen bu kargışlarda yıkıcı bir etki beklentisi vardır. Bedduayı eden kişi çaresiz, mazlum ve masumdur. Mutsuzluk, öfke ve güçsüzlükle kendisine yapılan karşı adaleti sağlayacağını düşündüğü Tanrıya dilekler aracılığıyla duada bulunur. Bu şekilde Tanrının büyüklüğüne ve gücüne olan inanca dikkati çeker.

Söylenildiği kişinin hayrını, iyiliğini, güzelliğini ya da kötülüğünü, felaketini, yitişini çağırarak bu söz kalıpları, türkü metinlerinde sıklıkla kullanılmakta anlatıma yoğunluk vererek sözün etkisini güçlendirmekte, yaşanan duyguların ifadesini kolaylaştırmaktadır. İncelenen türkü metinlerinde alkış ve kargışların kullanım oranları değerlendirildiğinde alkışların kargışlara nazaran daha çok söylendiği açıkça görülmektedir. Alkış kullanımı kargış kullanımının iki katından fazladır. Burada halk tabiatının ve halk inançlarının söz söyleme niteliğine ve yarattığı söze olan etkisini görmek mümkündür. Çünkü halk kültüründe yapılan bir iyiliğe karşı ya da herhangi bir karşılığı olmayan durumlarda içten sözlerle birini alkışlamak, hayırduda bulunmak önemlidir. İyi söz söylemek, kötü söz söylemeye tercih edilmiştir. Kötü sözün olumsuzluğuna karşın dualı sözün olumluyu itici etkisinden faydalanarak istemi yerine getireceği düşüncesi gelişmiştir.

Yapmış olduğumuz tasnif uygulamasında da görüldüğü üzere tespit edilen 124 alkışın büyük bir kısmını 67 alkış ile geleceğe yönelik temenni içerikli alkışlar oluşturmaktadır. Bu grubu takiben 18 alkış övgü, 16 alkış kutsama ve kutlama, tamamı yaratıcıdan başlanma dileyen af içerikli 5 alkış, minnet içerikli 1, pişmanlık içerikli 1 alkış yer almıştır. Kargışlar üzerinde gerçekleştirilen tasnif denemesinde ise kötü sözlerin daha çok hastalık ve ölüm gibi isteklerde yoğunlaştığı görülmektedir. İncelenen türkülerde tespit edilen 57 kargışın 24'ü ölüm ve hastalık; 22'si kaza, bela, dert, sıkıntı; 11'i ise maddesel zarar ziyana çağırarak amacıyla söylenmiştir. Zarar-zıyan çağırarak kargışlardan yalnızca biri kişiye yöneltilmiştir. Diğerlerinde öfke ve çaresizlikle zarar görmesi istenenler, cansız nesnelere, mekânlar ve doğa unsurları olmuştur. Kaza, bela, dert çağırarak kargışlarla ölüm ve hastalık çağırarak kargışlarda arabozucu kimseler hedef alınmış, olumsuz duruma sebebiyet verenlere karşı yaratıcının gazabı istenmiştir. Kargışların 8'inde söyleyen kişi okları kendisine çevirmiş ve yaşadığı durumun cezasının kendisinden kesilmesini istemiştir.

Kaynaklar

- Bars, M. E. (2014). "Manas Destanı'nda Alkışlar ve Kargışlar", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2, (1): 200-213.
- Çevik, M. (2015). "Bedduanın Estetik İfadesi: Manilerde Kargışlar", Türkbilig, 30: 1-21.
- Çobanoğlu, Ö. ve S. Çobanoğlu (2015). "Türk Halk Kültüründe Konuşmalık Türler Bağlamında Sözel Nasihatler, Dua ve Beddualar", Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 4 (7), 1-32.
- Duymaz, A. (2000). "Sihir Şiirlerinin Bir Türü Olarak Alkışlar", Milli Folklor, 45: 15-21.
- Kapağan, E. (2014). "Gök Tanrı İnancı ve Bu İnanç Sisteminin İçinde Alkış, Dua ve Dilekler", Turkish Studies, 9 (3): 801-810.
- Kaya, D. (1997). Dualar ve Beddualar, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 4: 99-121.
- Sevinçli, V. (2015). "Türk Kültüründe Alkış/Kargış ve Adilcevaz Örneği", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 52: 97-125.
- Shadkam, Z. ve Ö. Demren, (2017). "Türkçe ve Kazakça Alkış-Kargış Söyleme Geleneğinin Psikodinamiği Üzerine Sosyolinguistik Bir İnceleme", Türkbilig, 34: 179-188.
- Şenel, M. (2009). "Küfür Etmenin, Lanet ve Beddua Okumanın Çağdaş Yolu: Şarkı ve Türküler", Turkish Studies, 4 (8): 2141-2165.
- Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, 2006, C1, Ankara, Müzik Dairesi Başkanlığı.
- Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, 2006, C2, Ankara, Müzik Dairesi Başkanlığı.